

"مقاله پژوهشی"

بررسی اثرات کنجاله تخم آفتابگردان تخمیر شده با قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و مخمر ساکارومایسس سرویزیه بر ریخت‌شناسی، جمعیت میکروبی و برخی از پارامترهای هضمی در جوجه‌های گوشتی

زهرا کریمی بانریوند^۱، منصور رضائی^۲، محمد کاظمی فرد^۳ و محمدعلی تاجیک قنبری^۳

۱- کارشناسی ارشد رشته تغذیه طیور دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ایران

۲- عضو هیات علمی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ایران، (نویسنده مسؤل: mrezaei2000@yahoo.com)

۳- عضو هیات علمی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۳/۱

صفحه: ۲۸ تا ۳۷

چکیده مبسوط

مقدمه و هدف: این آزمایش به منظور بررسی اثرات کنجاله تخم آفتابگردان تخمیر شده با قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و همچنین پروبیوتیک ساکارومایسس سرویزیه بر ریخت‌شناسی، جمعیت میکروبی قسمت‌های مختلف روده و برخی از پارامترهای هضمی طراحی شد.

مواد و روش‌ها: این آزمایش در قالب طرح کاملاً تصادفی، با ۲۰۰ قطعه جوجه گوشتی نر یک روزه سویه تجاری راس ۳۰۸، در پنج تیمار، پنج تکرار و هشت قطعه جوجه در هر تکرار انجام شد. تیمارهای آزمایشی عبارت بودند از: ۱- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* ۲- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط مخمر ساکارومایسس سرویزیه ۳- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط هر دو قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و مخمر ساکارومایسس سرویزیه ۴- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان بدون فراوری ۵- جیره شاهد بر پایه ذرت و سویا. اثر تیمارها در پایان دوره ۳۹ روزه پرورش، بر ریخت‌شناسی ایلئوم، گرانروی، جمعیت میکروبی و pH محتویات روده جوجه‌های گوشتی بررسی شد.

یافته‌ها: نتایج ریخت‌شناسی روده نشان داد که بیشترین ارتفاع پرز و نسبت ارتفاع پرز به عمق کریپ در ایلئوم مربوط به پرندگان تغذیه شده با تیمار تخمیر شده با قارچ *آسپرژیلوس نایجر* بود ($p < 0.05$)، مقدار گرانروی در دو بخش ژژنوم و ایلئوم روده کوچک در هر سه تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده نسبت به تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان بدون فراوری بیشتر شد ($p < 0.05$). در بین این تیمارها، تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* بیشترین نزدیکی را با تیمار شاهد بر پایه ذرت و سویا داشت ($p < 0.05$). جمعیت کلی فرم دودنوم در تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* (۵/۴۱) و همچنین تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط هر دو قارچ و مخمر (۵/۳۵) نسبت به تیمار شاهد (۵/۰۷) افزایش معنی‌داری داشت، به طوری که بیشترین جمعیت باکتری‌های هوازی این بخش مربوط به تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط مخمر ساکارومایسس سرویزیه (۵/۴۵) بود ($p < 0.05$). بالاترین جمعیت لاکتوباسیلوس و باکتری‌های هوازی در قسمت ژژنوم به ترتیب مربوط به تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* (۵/۱۶) و تیمار شاهد بر پایه ذرت و سویا (۶/۴۹) بود ($p < 0.05$). بیشترین جمعیت باکتری‌های لاکتوباسیلوس در ایلئوم مربوط به تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* (۵/۹۵) بود ($p < 0.05$). همچنین بیشترین جمعیت باکتری‌های کلی‌فرم (۵/۴۳) و هوازی (۷/۶۱) در این قسمت نیز مربوط به تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* بود ($p < 0.05$). جمعیت باکتری‌های کلی‌فرم، لاکتوباسیلوس و هوازی در سکوم در همه تیمارها نسبت به تیمار شاهد بر پایه ذرت و سویا بیشتر بود ($p < 0.05$). بالاترین میزان pH دودنوم و ژژنوم مربوط به تیمار شاهد بر پایه ذرت و سویا بود ($p < 0.05$).

نتیجه‌گیری: نتایج این آزمایش نشان داد که فراوری کنجاله تخم آفتابگردان با قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و مخمر ساکارومایسس سرویزیه سبب کاهش pH محتویات دستگاه گوارش، افزایش کل جمعیت میکروبی، کاهش کلی فرم و افزایش لاکتوباسیلوس و بهبود ریخت‌شناسی روده جوجه‌های گوشتی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: *آسپرژیلوس نایجر*، جمعیت میکروبی روده، جوجه گوشتی، ریخت‌شناسی روده، ساکارومایسس سرویزیه و کنجاله آفتابگردان

مقدمه

کنجاله آفتابگردان در جیره جوجه‌های گوشتی شده است (۱). کنجاله آفتابگردان، دارای حدود ۳۰ تا ۳۴ درصد پروتئین خام، ۲۰ تا ۲۵ درصد سلولز و هشت تا ۱۰ درصد لیگنین است (۴۱). امروزه ثابت شده است که برای سلامت دستگاه گوارش نیاز به حداقل میزان الیاف می‌باشد (۹). هر چه مقدار پوسته در کنجاله آفتابگردان بالاتر باشد، به دلیل افزایش میزان الیاف و در نتیجه کاهش ارزش تغذیه‌ای، سبب کاهش انرژی جیره، کاهش سرعت عبور مواد مغذی و همچنین فرسایش مخاط روده می‌شود که نتیجه آن افزایش نیاز به اسیدهای آمینه برای سنتز سلول‌های مخاطی است (۲). دام‌های تک معده‌ای به دلیل عدم سنتز آنزیم‌های لازم برای هضم الیاف توانایی محدودی در هضم الیاف دارند. لذا استفاده از فراوری‌های میکروبی که دارای حداقل تأثیرات سوء زیستی و قیمت تمام شده باشد گسترش یافته است (۲۴). تخمیر می‌تواند از لحاظ کمی و کیفی ارزش تغذیه‌ای خوراک را با افزایش قابلیت دسترس و هضم پذیری مواد مغذی، کاهش عوامل ضد

با در نظر گرفتن محدودیت غذایی و رقابت غذایی بین انسان و طیور و همچنین افزایش قیمت اقلام جیره غذایی طیور بویژه پروتئین، نیاز به یافتن منابع جایگزین الزامی است. به دلیل بالا بودن قیمت مکمل‌های پروتئین حیوانی و احتمال آلودگی آن‌ها، بیشتر از مکمل‌های پروتئینی با منشا گیاهی در تغذیه طیور استفاده می‌شود (۳۲). سهم دام‌های تک معده‌ای بیش از ۷۴ درصد از کل مصرف کنندهای کنجاله سویا می‌باشد (۷) که با داشتن ۴۸ درصد پروتئین، تعادل اسید آمینه‌ای مطلوب و محتوای لیزین بالایی است، اما از طرف دیگر عوامل ضد تغذیه‌ای مانند بازدارنده تریپسین، لکتین، ساپونین، فیتواستروژن^۴، گواتروژن^۵ و همچنین الیگوساکاریدهایی مانند رافینوز^۶ و استاکیوز^۷ است (۲۵). از طرف دیگر قیمت بالا و کمبود کنجاله سویا سبب جایگزینی منابع پروتئین مناسب و ارزان قیمت گردید. ارزان بودن و عدم وجود فاکتورهای ضد تغذیه‌ای و مواد سمی سبب استفاده از

سرویزیه^۳ - جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط هر دوی قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و مخمر *ساکارومایسس سرویزیه* ۴- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان بدون فرآوری ۵- جیره شاهد بر پایه‌ی ذرت و سویا. مدت زمان پرورش در این آزمایش ۳۹ روز بود.

تهیه و کشت قارچ

قارچ *آسپرژیلوس نایجر* (PTCC5010) و مخمر *ساکارومایسس سرویزیه* (PTCC5052) به شکل ویال لیوفیلیزه از مرکز کلکسیون قارچ و باکتری سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران (IROST^۳) خریداری و در پلیت‌های حاوی محیط کشت PDA^۲ کشت داده شد.

تخمیر کنجاله آفتابگردان

تخمیر براساس روش سلطان و همکاران (۴۰) با اندکی تغییر انجام شد. ابتدا کنجاله آفتابگردان آسیاب شد و به نسبت یک کیلوگرم کنجاله آفتابگردان با ۱۱۰۰ سی سی آب مقطر مخلوط شد و بعد از نیم ساعت اسپور قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و مخمر *ساکارومایسس سرویزیه*، با تراکم ۱۰^۵ واحد کلنی به ازای هر گرم کنجاله آفتابگردان تلقیح شد. مخلوط حاصل درون مخازن ویژه، دارای سویاپ یک‌طرفه، به مدت هفت روز در دمای ۳۰ درجه نگهداری شد. در نهایت مخازن باز شد و کنجاله آفتابگردان تخمیری به مدت چهار روز در اتاقی با دمای ۴۰ درجه سانتیگراد خشک و به جیره اضافه شد.

نمونه‌گیری و روش‌های آزمایش

در پایان دوره پرورش (۳۹ روزگی) از هر تکرار یک قطعه جوجه انتخاب و پس از توزین کشتار گردید و نمونه برداری-های لازم انجام شد.

اسیدیته محتویات دستگاه گوارش

برای تعیین pH محتویات تمام قسمت‌های روده یک گرم نمونه تازه از دستگاه گوارش یک پرنده به ازای هر واحد آزمایشی برداشته و در فالدکون‌ها به حجم ۱۰ سی سی رسانده شد و سپس با استفاده از دستگاه pH متر اندازه‌گیری شد (۱۹).

شمارش جمعیت میکروبی

از محتویات همه قسمت‌های روده برای بررسی جمعیت میکروبی نمونه‌برداری انجام شد. برای شمارش باکتری‌ها، از سه محیط کشت محیط کشت نوترینت آگار، MRS آگار و MAC آگار استفاده شد. پس از تهیه محیط کشت نمونه‌های محتویات تمام قسمت‌های روده رقیق سازی شد، سپس با استفاده از سمپلر ۰/۱ میلی‌لیتری از نمونه‌های تهیه شده، و به روش نقطه‌ای کشت شد. پلیت‌ها در دمای ۳۷ درجه سانتیگراد به مدت ۲۴ تا ۷۲ ساعت انکوبه و در نهایت کلنی‌ها با استفاده از بینوکولار شمارش شد و تعداد کلنی‌ها در رقت مورد استفاده (رقت سه) ضرب شد. در انتها لگاریتم تعداد کلنی در واحد وزن محاسبه شد (۲۳).

ریخت‌شناسی ایلئوم

پس از باز کردن حفره شکمی پرندگان کشتار شده قسمت ایلئوم روده باریک تفکیک، قطعه‌ای به طول ۲ سانتی‌متر جدا و پس از شستشو با سرم فیزیولوژیک، با محلول فرمالین درصد تثبیت شد. آماده‌سازی بافت شامل سه مرحله آگیری،

تغذیه‌ای و ارتقاء مقدار ویتامین‌ها در خوراک‌های تخمیری افزایش دهد و در دستگاه گوارش نقش پروبیوتیکی ایفا نماید که خود سبب بهبود عملکرد دام می‌شود (۵). قارچ‌ها قادر به تجزیه سلولز، همی‌سلولز و لیگنین با ترشح انواع آنزیم‌های هیدرولیتیک و اکسیداتیو هستند (۳). *ساکارومایسس سرویزیه* مخمر غیر بیماری‌زا است، مکانیسم‌های حفاظتی فراوانی برای آن ارائه شد که نشان دهنده‌ی تنظیم سیستم ایمنی توسط این مخمر است مخمرها به‌عنوان مکمل غذایی در انسان و حیوانات مورد استفاده قرار می‌گیرد که حاوی مقدار زیادی ویتامین B، پروتئین، چربی و ویتامین D هستند. استفاده از این مخمرها سبب کاهش قابل توجه توکسین A و B می‌شود (۲۶). همچنین الیگومانان موجود در دیواره سلولی مخمر با افزایش ارتفاع، یکنواختی و یکپارچگی پرزهای روده سبب بهبود در جذب مواد مغذی و عملکرد رشد جوجه‌های گوشتی می‌شود (۳۴). *آسپرژیلوس نایجر* برای فرآیندهای زیستی و فراوری ضایعات نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد و طی سال‌های اخیر به‌عنوان میزبان اصلی فرآیندهای میکروبی، در راستای تولید آنزیم‌های خوراکی خاص توسعه یافته است. در مقایسه با سایر قارچ‌های رشته‌ای *آسپرژیلوس نایجر* مشکلات ایجاد حساسیت و سمیت را به همراه ندارد و می‌توان از آن به عنوان یک ارگانیزم امن و بی‌خطر استفاده نمود (۳۵). از ویژگی‌های خوراک‌های تخمیر شده می‌توان به افزایش تعداد باکتری‌های اسیدلاکتیکی و غلظت‌های بالای اسیدلاکتیک در خوراک اشاره کرد. تغذیه خوراک‌های تخمیر شده سبب ارتقا سد دفاعی بخش ابتدایی دستگاه گوارش جوجه‌های گوشتی در برابر عوامل بیماری‌زا از طریق کاهش pH می‌شود (۱۳) از تخمیر حالت جامد به دلیل افزایش عملکرد، کاهش هزینه‌ها و شبیه سازی زیستگاه طبیعی برای رشد قارچ‌های رشته‌ای بر اساس اهداف تخمیر از میکروارگانیزم‌هایی که اغلب به گونه‌های باکتریایی، قارچی و یا مخمر تعلق دارند استفاده می‌شود (۳۸). این آزمایش به منظور بررسی جایگزینی کنجاله تخم آفتابگردان تخمیر شده با قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و مخمر *ساکارومایسس سرویزیه* بر ریخت‌شناسی و جمعیت میکروبی قسمت‌های مختلف روده و برخی پارامترهای هضمی انجام گردید.

مواد و روش‌ها

این آزمایش در زمستان سال ۱۳۹۸ در سالن تحقیقات پرورش طیور گروه علوم دامی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری انجام شد. پرورش در سالنی به ابعاد ۶×۱۴ متر مربع اجرا شد.

پرنده‌ها تیمارهای آزمایشی

این آزمایش در قالب طرح کاملاً تصادفی، با ۲۰۰ قطعه جوجه گوشتی نر یک روزه سویه تجاری راس ۳۰۸، در قالب طرح کاملاً تصادفی با پنج تیمار، هر تیمار دارای پنج تکرار و هر تکرار دارای هشت قطعه جوجه انجام گردید. تیمارهای آزمایشی عبارت بودند از: ۱- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* ۲- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط مخمر *ساکارومایسس*

1- *Aspergillus niger*2- *Saccharomyces cerevisiae*

3- Iranian Research Organization for Science and Technology

4- Potato Dextrose

سرعت ۱۲ دورچرخش در دقیقه با اسپیندل ۲۱ در دمای ۲۵ درجه سانتی‌گراد پس از ۱۰ ثانیه اندازه‌گیری شد (۳۰).

تجزیه و تحلیل آماری

تجزیه و تحلیل آماری مورد استفاده در این مطالعه، بر پایه طرح کاملاً تصادفی (با پنج تیمار و پنج تکرار و ۸ پرنده در هر تکرار)، با استفاده از رویه GLM و نرم‌افزار SAS، انجام و مقایسه میانگین‌ها از آزمون چند دامنه‌ای دانکن در سطح معنی‌داری ۰/۰۵ صورت گرفت (۱۸). مدل آماری مورد استفاده در این آزمایش به صورت زیر بود:

$$Y_{ij} = \mu + T_i + \varepsilon_{ij}$$

Y_{ij} : مقدار هر مشاهده

μ : میانگین جامعه

T_i : اثر تیمارها

ε_{ij} : خطای آزمایش

شفاف‌سازی و آغشته‌گری نمونه‌ها است که به ترتیب با الکل، گزین و پارافین مذاب انجام شد. پس از قالب‌گیری نمونه‌ها، برش‌هایی از بافت‌های مورد نظر تهیه و برای رنگ‌آمیزی از روش هماتوکسیلین و اتوزین استفاده شد، در نهایت ارتفاع پرز، عرض پرز و عمق کریپیت با میکروسکوپ الکترونی اندازه‌گیری شد (۴) و همچنین سطح پرز به روش ساکاموتو و همکاران (۳۵) از طریق فرمول زیر محاسبه گردید.

$$\text{ارتفاع پرز} \times \text{نصف عرض پرز} \times 2\pi = \text{سطح پرز}$$

گرانروی دستگاه گوارش

بدین منظور از قسمت‌های مختلف روده نمونه جمع‌آوری و یک گرم از محتویات به داخل لوله ۱۵ سی‌سی ریخته و مورد سانتریفیوژ ۱۲۵۰۰ g به مدت پنج دقیقه قرار گرفت. تمامی مقدار سوپرناتانت جدا و با اضافه کردن آب به حجم ۱۶ سی‌سی رسانده شد. و سپس گرانروی آن توسط دستگاه ویسکومتر دیجیتالی بروک فیلد (مدل LVDVE 230) با

جدول ۱- درصد اجزا و ترکیبات جیره‌های آزمایشی در دوره‌های مختلف پرورش

Table 1. Ingredients percentage and chemical composition of experimental diets in different periods of rearing

مواد خوراکی	جیره‌های داری کنجاله آفتابگردان (۱-۱۰)	جیره شاهد با کنجاله آفتابگردان (۱-۱۰)	جیره شاهد با ذرت و سویا تخمیری (۱۱-۱۰)	جیره‌های داری کنجاله آفتابگردان (۱۱-۲۴)	جیره شاهد با کنجاله آفتابگردان (۱۱-۲۴)	جیره شاهد با ذرت و سویا (۱۱-۲۴)	جیره‌های داری کنجاله آفتابگردان (۲۵-۳۹)	جیره شاهد با کنجاله آفتابگردان (۲۵-۳۹)	جیره شاهد با ذرت و سویا (۲۵-۳۹)
ذرت	۴۵/۴۰	۴۵/۰۹	۴۹/۵۴	۴۶/۸۰	۴۶/۶۱	۵۱/۷۶	۵۰/۸۲	۴۹/۴۱	۵۹/۱۳
کنجاله سویا	۳۹/۷۱	۴۰/۱۴	۴۲/۸۸	۳۲/۱۳	۳۲/۳۰	۳۸/۶۸	۲۲/۱۶	۲۲/۲۷	۳۲/۱۸
کنجاله آفتابگردان	-	۶/۰۰	-	-	۱۲/۰۰	-	-	۱۸/۰۰	-
کنجاله آفتابگردان تخمیری	۶/۰۰	-	-	۱۲/۰۰	-	-	۱۸/۰۰	-	-
روغن سویا	۴/۲۹	۴/۲۰	۲/۹۸	۵/۰۴	۵/۰۷	۴	۵/۱۶	۵/۷۲	۳/۵۰
دی کلسیم فسفات	۱/۹۱	۱/۹۱	۱/۹۱	۱/۶۵	۱/۶۵	۱/۶۷	۱/۴۴	۱/۴۳	۱/۴۵
ماسه شسته شده	-	-	-	-	-	۱/۵۰	-	-	۱/۵۰
کربنات کلسیم	۱/۱۵	۱/۱۵	۱/۱۷	۱/۰۳	۱/۰۳	۱/۰۶	۰/۹۲	۰/۹۲	۰/۹۶
نمک	۰/۳۹	۰/۳۹	۰/۴۱	۰/۳۴	۰/۳۴	۰/۳۹	۰/۲۹	۰/۲۹	۰/۳۷
مکمل ویتامینه ۱	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵
مکمل معدنی ۲	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۲۵
دی ال متیونین	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۳۴	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۸	۰/۲۱	۰/۲۱	۰/۲۴
ال لیزین	۰/۲۴	۰/۲۴	۰/۲۰	۰/۲۱	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۲۹	۰/۲۵	۰/۱۵
هیدروکلراید	۰/۲۴	۰/۲۴	۰/۲۰	۰/۲۱	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۲۹	۰/۲۵	۰/۱۵
ال ترئونین	۰/۰۸	۰/۰۷	۰/۰۷	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۲۱	۰/۰۱	۰/۰۵
ترکیبات شیمیایی محاسبه شده									
انرژی قابل متابولیسم (Kcal/Kg)	۲۹۰۰	۲۹۰۰	۲۹۰۰	۲۹۵۰	۲۹۵۰	۲۹۶۴	۳۰۰۰	۳۰۰۰	۳۰۲۱
پروتئین خام (درصد)	۲۲/۲۴	۲۲/۲۴	۲۲/۲۴	۲۰/۴۹	۲۰/۴۲	۲۰/۵	۱۸/۲۷	۱۸/۲۷	۱۸/۲۸
چربی (درصد)	۶/۴۸	۶/۳۸	۵/۲۰	۷/۳۷	۷/۴۰	۶/۲۷	۷/۲۶	۸/۲۳	۶/۰۰
لیزین (درصد)	۱/۳۹	۱/۳۹	۱/۳۹	۱/۲۳	۱/۲۳	۱/۲۳	۱/۰۹	۱/۰۹	۱/۰۹
متیونین (درصد)	۰/۶۵	۰/۶۵	۰/۶۵	۰/۵۷	۰/۵۷	۰/۵۷	۰/۵۰	۰/۵۰	۰/۵۱
متیونین + سیستین (درصد)	۱/۰۴	۱/۰۴	۱/۰۴	۰/۹۴	۰/۹۴	۰/۹۴	۰/۸۵	۰/۸۵	۰/۸۵
ترئونین (درصد)	۰/۹۴	۰/۹۴	۰/۲۸	۰/۸۴	۰/۸۴	۰/۸۴	۰/۷۳	۰/۷۳	۰/۷۳
کلسیم (درصد)	۰/۹۳	۰/۹۳	۰/۳۲	۰/۸۳	۰/۸۳	۰/۸۳	۰/۷۴	۰/۷۴	۰/۷۴
فسفر قابل جذب (درصد)	۰/۴۶	۰/۴۶	۰/۴۶	۰/۴۱	۰/۴۱	۰/۴۱	۰/۳۷	۰/۳۷	۰/۳۷
الیاف خام (درصد)	۵/۱۵	۵/۲۴	۴/۰۹	۶/۰۳	۶/۱۶	۳/۸۴	۶/۸۰	۷/۰۳	۳/۵۵

۱- مکمل ویتامینه مورد استفاده مقادیر ذیل را در هر کیلوگرم جیره فراهم می‌کند: ویتامین A: IU ۱۱۰۰۰، ویتامین D₃: IU ۲۳۰۰، ویتامین E: ۲۲ میلی‌گرم، ویتامین B₁₂: ۰/۰۱۸ میلی‌گرم، ویتامین K: ۳ میلی‌گرم، ویتامین B₁: ۲/۵ میلی‌گرم، کولین: ۱۶۰۰ میلی‌گرم، فولیک اسید: ۲ میلی‌گرم، بیوتین: ۰/۲۵ میلی‌گرم، ریوفلاوین: ۷/۵ میلی‌گرم.

۲- مکمل معدنی مورد استفاده مقادیر ذیل را در هر کیلوگرم جیره فراهم می‌کند: منگنز: ۱۲۰ میلی‌گرم، روی: ۱۱۰ میلی‌گرم، آهن: ۲۰ میلی‌گرم، مس: ۱۶ میلی‌گرم، سلنیوم: ۰/۳ میلی‌گرم، ید: ۱/۲ میلی‌گرم.

نتایج و بحث

ترکیب شیمیایی

اثر فرآیندهای تخمیری بر ترکیبات شیمیایی کنجاله تخم آفتابگردان در جدول ۲ نشان داده شده است. اثر فرآوری تخمیر باعث افزایش میزان ماده خشک و چربی نسبت به نمونه بدون فرآوری گردید، از طرف دیگر میزان فیبر خام و pH کاهش پیدا کرد ($p < 0.05$). در تطابق با نتایج حاصل از این پژوهش هنگ و همکاران (۱۷)، گزارش کردند تخمیر کنجاله سویای و دانه سویا با قارچ *آسپرژیلوس اوریزا* سبب افزایش ۱۰ درصدی پروتئین خام، افزایش پپتیدهای کوچک و افزایش سه درصدی ماده خشک در مقایسه با کنجاله سویا شد. در آزمایشی دیگر بیان شد که تخمیر حالت جامد با مخمر *ساکارومایسس سرویزیه* سبب افزایش درصد پروتئین خام، چربی و خاکستر کنجاله آفتابگردان تخمیر شده نسبت به کنجاله آفتابگردان معمولی می‌گردد (۴۰). افزایش مقدار پروتئین خام و چربی خام در نمونه‌های فرآوری شده می‌تواند به دلیل استفاده از قارچ در طی تخمیر از بخش کربوهیدرات‌ها باشد (۱۴، ۳۱). میکروارگانیسم‌های تولیدکننده پروتئین

جدول ۲- اثر تخمیر بر ترکیب شیمیایی کنجاله آفتابگردان (%)

Table 2. Effect of fermentation on chemical composition of sunflower meal (%)

متغیر	تیمار		
	آسپرژیلوس نایجر روز ساکارومایسس سرویزیه روز	سرویزیه روز هفت	کنجاله آفتابگردان بدون فرآوری
ماده خشک	۹۳/۸۸ ^d	۹۳/۶۷ ^a	۹۳/۰۱ ^b
پروتئین خام	۲۹/۳۲	۲۹/۴۳	۲۸/۱۷
چربی خام	۳/۰ ^b	۳/۹۴ ^a	۰/۹۳ ^c
خاکستر	۵/۷۹	۵/۷۷	۶/۱۱
فیبر خام	۲۳/۵۳ ^c	۲۳/۸۰ ^b	۲۴/۰۳ ^a
pH	۴/۴۷ ^c	۴/۴۷ ^c	۵/۷۶ ^a

a, d, c: میانگین های دارای حروف متفاوت در هر ردیف دارای تفاوت آماری معنی‌دار می‌باشند ($p < 0.05$).

به پرز، مرگ و فرسایش سلول‌ها است. حضور مواد هضمی با گرانبوی بالا در لوله گوارشی می‌تواند سبب از بین رفتن سلول‌های پرز، کاهش ارتفاع پرز و افزایش تولید سلول‌های کریپت که در نهایت منجر به افزایش عمق کریپت می‌شود (۲۸). یک شاخص با اهمیت برای تخمین ظرفیت هضم و جذب در روده باریک، نسبت ارتفاع پرز به عمق کریپت به شمار می‌آید. با از بین رفتن اینتروسیت‌ها در قسمت نوک پرزها نشان‌دهنده افزایش نرخ میتوز در سلول‌های کریپت است که در نهایت منجر به افزایش عمق کریپت در روده می‌شود در این صورت ارتفاع پرز کم شده و سطح جذبی مواد مغذی کاهش می‌یابد (۳۳). کوتاه شدن پرز، سطح تماس را برای جذب مواد مغذی کاهش می‌دهد، در جوجه‌های گوشتی تقسیم سلولی عمدتاً در ناحیه کریپت صورت می‌گیرد. بنابراین شاید بتوان گفت که افزایش قطر کریپت‌ها بیانگر تقاضای بیشتر برای تولید سلول‌های جدید و به‌دنبال آن صرف مواد مغذی بیشتر جهت نگهداری آن‌ها باشد (۴۶). از دلایلی که می‌توان برای توضیح بهبود صفات مورفولوژی در جوجه‌های گوشتی تغذیه شده با کنجاله تخمیر شده بیان کرد، ارتباط مستقیم بین میکروارگانیسم‌های دستگاه گوارش و سلامت بافت روده است. در این راستا، افزایش جمعیت

ریخت‌شناسی ایلنوم

اثر تیمارهای آزمایشی بر ریخت‌شناسی ایلنوم در جدول ۳ نشان داده شده است. بیشترین ارتفاع پرز (۶۳۵/۹۳)، و بیشترین نسبت ارتفاع به عمق کریپت (۵/۸۸)، مربوط به تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* بود ($p < 0.05$). و کمترین ارتفاع پرز (۳۲۹/۲۱)، و کمترین نسبت ارتفاع به عمق کریپت (۱/۵۸)، مربوط به تیمار حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط هر دو قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و مخمر *ساکارومایسس سرویزیه* بود ($p < 0.05$). در پژوهشی بیان شد ارتفاع پرز و نسبت ارتفاع پرز به عمق کریپت در جیره حاوی کنجاله کتان تخمیر شده افزایش معنی‌داری داشت (۴۲). مظاهری و همکاران گزارش کردند که ارتفاع پرز در دئودنوم و ژژنوم جوجه‌هایی که از جیره حاوی ۲۵ تا ۵۰ درصد کنجاله کنجد تخمیر شده استفاده کردند نسبت به سایر تیمارهای آزمایشی بالاتر بود. همچنین بیان کردند ارتفاع پرز، عمق کریپت و نسبت ارتفاع پرز بر عمق کریپت در ایلنوم و عمق کریپت در دئودنوم جوجه‌های تحت تاثیر تیمار آزمایشی قرار نگرفت. نسبت نیروی محرکه فرآیند چرخه سلولی در روده کوچک برآیندی از تکثیر سلول‌های کریپت، مهاجرت سلول‌ها در طول محور کریپت

روده کاهش می‌دهد. همچنین کاهش مقدار اسید فایتیک در کنجاله تخمیر شده و کاهش اثرات منفی آن موجب بهبود ریخت‌شناسی روده می‌شود (۳۷).

لاکتوباسیلوس‌ها در دستگاه گوارش از طریق تولید ترکیبات خاص (از جمله اسیدهای چرب کوتاه زنجیر یا باکتریوسین‌ها) و حذف رقابتی، مانع پیدایش باکتری‌های بیماری‌زا مانند کلی‌فرم‌ها شده و اثرات نامطلوب آن‌ها را در بافت و ساختار

جدول ۳- تأثیر تیمارهای آزمایشی بر ارتفاع، عمق کریپت و نسبت ارتفاع پرز به عمق کریپت در ایلئوم در سن ۳۹ روزگی
Table 3. The effect of experimental treatments on ileum villus height, crypt depth and villus height to crypt depth ratio at 39 days of age

سطح معنی‌داری	خطای استاندارد میانگین	تیمار				متغیر
		۵	۴	۳	۲	
۰/۰۰۰۱	۰/۵۹۱	۵۴۴/۲ ^b	۴۹۳/۶ ^c	۳۳۹/۲۱ ^e	۴۴۲/۸۸ ^d	۶۳۵/۹۳ ^a
۰/۰۰۰۱	۰/۸۷۸	۹۹/۷۳ ^a	۱۰۹/۹۱ ^b	۱۱۵/۸۲ ^a	۹۹/۸۳ ^c	۸۸/۸۳ ^d
۰/۰۰۰۱	۰/۶۴۶	۲۷۳/۰۸ ^a	۲۴۷/۲۶ ^b	۲۱۴/۳۱ ^c	۱۷۰/۶۰ ^d	۱۰۸/۰۵ ^e
۰/۰۰۰۱	۰/۶۰۲	۱۴/۰۲ ^{bc}	۱۷/۲۳ ^a	۱۱/۴۶ ^d	۱۴/۸۱ ^b	۱۲/۸۳ ^{cd}
۰/۰۰۰۱	۰/۰۱۰	۱/۹۹ ^c	۱/۹۹ ^c	۱/۵۸ ^d	۲/۵۹ ^b	۵/۸۸ ^a
۰/۰۰۰۱	۱/۴۴۸	۱۷۱۱۴۱۳ ^a	۱۷۳۴۹۵ ^a	۱۲۵۴۹۵ ^c	۱۳۹۶۳۶ ^b	۱۷۸۷۶۴ ^a

a, c, e: میانگین‌های دارای حروف متفاوت در هر ردیف دارای تفاوت آماری معنی‌دار می‌باشند ($p < 0.05$).
۱- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* ۲- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط مخمر *ساکارومایسس سرویزیه* ۳- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط هر دوی قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و مخمر *ساکارومایسس سرویزیه* ۴- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان بدون فراوری ۵- جیره شاهد بر پایه‌ی ذرت و سویا.

با شکستن مولکول‌های بزرگ و تبدیل آن‌ها به ساختار کوچک‌تر حجم محتویات روده را کم می‌کنند و باعث افزایش ارزش غذایی خوراک می‌شوند (۸). در پژوهشی بیان شد، جوجه‌های تغذیه شده با دانه گندم ریز نسبت به جوجه‌های تغذیه شده با دانه گندم درشت گرانروی بیشتری داشت (۴۵). که با نتایج ژنوم تیمار اول و ایلئوم تیمار اول و دوم نسبت به تیمار جیره حاوی کنجاله آفتابگردان بدون فراوری مطابقت دارد. آن‌ها معتقد بودند دلیل این افزایش گرانروی، آزاد شدن بیشتر NSP از جیره دارای دانه گندم ریز در روده به دلیل تخریب بیشتر ذرات ریز گندم در روده می‌باشد که باعث ایجاد هاضمه چسبناک می‌شود. علاوه بر این NSP محلول کنش اکسیژن در روده کوچک را کاهش می‌دهد و با فراهم کردن زمینه برای رشد بیشتر برخی میکروارگانیسم‌های بی‌هوازی سبب تولید اسیدهای چرب کوتاه زنجیر و اسیدهای چرب فرار می‌شوند و این امر نیز می‌تواند سبب ایجاد تضاد در گرانروی باشد (۱۱).

گرانروی

اثر تیمارهای آزمایشی بر گرانروی بخش‌های مختلف روده در جدول ۴ نشان داده شده است. بیشترین میزان گرانروی در همه قسمت‌ها مربوط به تیمار شاهد بود ($p < 0.05$). افزایش گرانروی الیاف خوراکی بیشتر به خصوصیات فیزیکی الیاف بستگی دارد تا به خصوصیات شیمیایی آن (۴۳). در این رابطه می‌توان گفت پلی‌ساکاریدهای غیرنشاسته‌ای محلول می‌توانند گرانروی محتویات روده را افزایش و نرخ عبور را کاهش داده و به عنوان بازدارنده فعالیت آنزیمی روده به حساب بیاید (۴۴). استفاده از کنجاله‌های تخمیری سبب کاهش گرانروی نسبت به تیمار شاهد شد، اضافه کردن منابع الیافی توانست گرانروی را نسبت به تیمار شاهد کاهش دهد. NSP محلول با ایجاد تداخل با سطح گلیکوکالیس باعث کاهش جذب مواد مغذی از دیواره روده می‌شود. خاصیت چسبندگی NSP‌های محلول عامل اصلی اثرات ضد تغذیه‌ای در جیره‌های دارای الیاف است که با استفاده از آنزیم‌ها در جیره این مشکل را حل می‌کنند. آنزیم‌ها

جدول ۴- اثر تیمارهای آزمایشی بر گرانروی (سانتی پواز) محتویات روده باریک جوجه‌های گوشتی در سن ۳۹ روزگی
Table 4. Effect of experimental treatments on viscosity of the small intestine contents of broiler chicks at 39 days of age (cPs)

سطح معنی‌داری	خطای استاندارد میانگین	تیمار				تیمار
		۵	۴	۳	۲	
۰/۰۲۸۳	۰/۱۹۲	۸/۴۴ ^a	۷/۷۳ ^b	۷/۵۳ ^b	۷/۷۳ ^b	دفودنوم
۰/۰۰۰۱	۰/۱۰۴	۸/۹۳ ^a	۷/۶۴ ^c	۷/۷۳ ^c	۷/۸۰ ^c	ژژنوم
۰/۰۰۰۱	۰/۰۹۵	۸/۹۳ ^a	۷/۵۶ ^c	۷/۸۰ ^c	۸/۱۳ ^b	ایلئوم
۰/۰۰۳۸	۰/۳۳۰	۱۰/۷۶ ^a	۱۰/۰۰ ^{ab}	۸/۹۳ ^c	۹/۱۶ ^{bc}	سکوم

a, c: میانگین‌های دارای حروف متفاوت در هر ردیف دارای تفاوت آماری معنی‌دار می‌باشند ($p < 0.05$).
۱- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* ۲- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط مخمر *ساکارومایسس سرویزیه* ۳- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط هر دوی قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و مخمر *ساکارومایسس سرویزیه* ۴- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان بدون فراوری ۵- جیره شاهد بر پایه‌ی ذرت و سویا.

تیمار کنجاله آفتابگردان تخمیر شده با قارچ *آسپرژیلوس نایجر* (۵/۴۱) و کمترین آن مربوط به تیمار کنجاله آفتابگردان بدون فراوری (۴/۵۲) بود ($p < 0.05$). بیشترین جمعیت باکتری‌های هوازی مربوط به تیمار کنجاله آفتابگردان تخمیر شده با مخمر

جمعیت میکروبی

اثر تیمارهای آزمایشی بر جمعیت میکروبی همه‌ی قسمت‌های روده در جدول ۵ نشان داده شده است. در قسمت دئودنوم روده کوچک بیشترین جمعیت کلی‌فرم مربوط به

الی ۲۱ درصدی خوراکی‌های پروتئینی تخمیر شده به‌جای کنجاله سویا در جیره خوک بصورت معنی‌داری سبب کاهش جمعیت باکتری‌های اسیدلاکتیک و افزایش جمعیت اشرشیاکلاسی در نمونه مدفوع خوک می‌شود. فلاح و همکاران (۱۲) گزارش کردند که با کاهش سطح پروتئین جیره جمعیت باکتری‌های کلی‌فرم در ایلئوم به طور معنی‌داری افزایش یافت. مکانیسم اسیدهای آلی در کاهش باکتری‌های حساس به pH (نظیر اشرشیا کلاسی، سالمونلا و کلوستریدیوم) از طریق تشکیل منقذهایی در غشای سلولی و کاهش pH محیط داخلی سلول باکتری است که در نتیجه موجب متوقف کردن نیرو محرکه پروتون و فرآیندهای آنزیمی می‌شود و در نهایت سلول باکتری از بین می‌رود (۱۶). بنابراین باکتری‌های اسید لاکتیکی نقش پروبیوتیکی در روده ایفا کرده و باعث بهبود سلامتی و ایمنی پرندگان می‌شوند. این مکانیسم از طریق توسعه سلول‌های ایمنی وابسته به سلول‌های لنفوئیدی بافت جداری روده صورت می‌گیرد.

ساکارومایسس سرویزیه (۵/۴۵) بود ($p < 0.05$). بیشترین جمعیت لاکتوباسیلوس‌ها در ژژنوم مربوط به تیمار کنجاله آفتابگردان تخمیر شده با قارچ اسپرژیلوس نایجر (۵/۱۶) و بیشترین جمعیت باکتری‌های هوازی مربوط به تیمار شاهد (۶/۴۹) بود ($p < 0.05$). در ایلئوم و سکوم بیشترین جمعیت باکتری‌های هوازی (۷/۶۱)، لاکتوباسیل‌ها (۵/۹۲) و کلی‌فرم‌ها (۵/۴۳) مربوط به تیمار کنجاله آفتابگردان تخمیر شده با قارچ اسپرژیلوس نایجر بود ($p < 0.05$). در مورد جمعیت باکتری‌های سکوم نیز بیشترین باکتری‌های کلی‌فرم و هوازی مربوط به تیمار کنجاله آفتابگردان تخمیر شده با هر دو قارچ اسپرژیلوس نایجر و مخمر ساکارومایسس سرویزیه (۶/۴۳) ($p < 0.05$) و بیشترین جمعیت لاکتوباسیلوس مربوط به تیمار کنجاله آفتابگردان تخمیر شده با مخمر ساکارومایسس سرویزیه (۷/۵۱) بود ($p < 0.05$). خوراکی‌های تخمیری به دلیل وجود اسید لاکتیک، باعث ایجاد تغییر در pH محیط دستگاه گوارش و سبب ایجاد تغییر در جمعیت میکروبی آن می‌شود. چانگ و همکاران (۶) گزارش کردند جایگزینی ۱۸

جدول ۵- اثر تیمارهای آزمایشی بر جمعیت میکروبی بخش‌های مختلف روده (log cfu/g) جوجه‌های گوشتی در سن ۳۹ روزگی
Table 5. Effect of experimental treatments on microbial population of different parts of the intestine (log cfu/g digesta) of broilers at 39 days of age

سطح معنی‌داری	خطای استاندارد میانگین	تیمار					متغیر
		۵	۴	۳	۲	۱	
							دئودنوم
۰/۰۵۴۳	۰/۰۴۹	۵/۰۰	۵/۰۶	۵/۱۵	۵/۰۹	۵/۲۰	لاکتوباسیلوس
۰/۰۰۰۱	۰/۰۸۱	۵/۰۷ ^b	۴/۵۲ ^c	۵/۳۵ ^a	۵/۰۵ ^b	۵/۴۱ ^a	کلی‌فرم
۰/۰۰۰۳	۰/۰۶۲	۵/۲۰ ^b	۵/۰۳ ^b	۵/۱۰ ^b	۵/۴۵ ^a	۵/۱۵ ^b	کل هوازی
							ژژنوم
۰/۰۰۷۳	۰/۰۲۸	۵/۰۲ ^b	۵/۰۲ ^b	۵/۰۶ ^b	۵/۰۵ ^b	۵/۱۶ ^a	لاکتوباسیلوس
۰/۷۳۷۴	۰/۰۹۶	۵/۳۰	۵/۳۲	۵/۱۸	۵/۳۳	۵/۲۱	کلی‌فرم
۰/۰۰۰۱	۰/۰۶۹	۶/۴۹ ^a	۵/۲۶ ^b	۵/۳۲ ^b	۵/۱۳ ^b	۵/۳۰ ^b	کل هوازی
							ایلئوم
۰/۰۰۰۱	۰/۰۵۱	۵/۲۰ ^c	۵/۹۵ ^a	۵/۴۹ ^b	۵/۶۳ ^b	۵/۹۲ ^a	لاکتوباسیلوس
۰/۰۰۰۴	۰/۰۹۶	۵/۰۴ ^b	۴/۹۴ ^b	۵/۵۰ ^a	۵/۳۴ ^a	۵/۴۳ ^a	کلی‌فرم
۰/۰۰۰۱	۰/۰۸۴	۵/۴۸ ^c	۶/۲۳ ^b	۵/۳۱ ^c	۵/۳۶ ^c	۷/۶۱ ^a	کل هوازی
							سکوم
۰/۰۰۰۱	۰/۰۹۳	۶/۶۷ ^d	۷/۰۱ ^c	۷/۳۹ ^{ab}	۷/۵۱ ^a	۷/۱۹ ^{bc}	لاکتوباسیلوس
۰/۰۰۰۱	۰/۱۳۷	۵/۴۶ ^b	۶/۱۳ ^a	۶/۴۳ ^a	۵/۵۹ ^b	۶/۰۵ ^a	کلی‌فرم
۰/۰۰۰۱	۰/۱۱۲	۶/۶۴ ^b	۷/۳۵ ^a	۷/۵۵ ^a	۷/۵۶ ^a	۷/۶۴ ^a	کل هوازی

a,b,c: میانگین‌های دارای حروف متفاوت در هر ردیف دارای تفاوت آماری معنی‌دار می‌باشند ($p < 0.05$).

۱- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ اسپرژیلوس نایجر ۲- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط مخمر ساکارومایسس سرویزیه ۳- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط هر دوی قارچ اسپرژیلوس نایجر و مخمر ساکارومایسس سرویزیه ۴- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان بدون فراوری ۵- جیره شاهد بر پایه‌ی ذرت و سویا.

در صورتی که در انتهای دستگاه گوارش تاثیر بیشتری داشته است. لیاف سبب افزایش ترشح اسیدهای کربنیک و پایین آمدن pH سنگدان و پوسته یولاف نسبت به تفاله چغندرقد اثر بیشتری بر کاهش pH سنگدان داشته است (۲۱). اضافه کردن لیاف نامحلول سبب پایین آمدن pH در قسمت بالایی دستگاه گوارش شده که فعال شدن آنزیم پپسین و تسهیل حلالیت و جذب نمک‌های معدنی را به همراه دارد (۱۵) که با نتایج موجود در این پژوهش مطابقت دارد.

pH روده

اثر تیمارهای آزمایشی بر pH همه‌ی قسمت‌های روده در جدول ۶ نشان داده شده است. بیشترین میزان pH دئودنوم (۶/۳۶) و ژژنوم (۶/۲۳) مربوط به تیمار شاهد بود ($p < 0.05$). جیمز مورنو و همکاران (۲۱) گزارش کردند که استفاده از تفاله چغندرقد و پوسته یولاف در جیره، pH سنگدان را نسبت به گروه شاهد کاهش داده و اثر منابع لیافی بر pH دئودنوم خیلی ناچیز بوده

جدول ۶- اثر تیمارهای آزمایشی بر pH محتویات دستگاه گوارش جوجه‌های گوشتی در ۳۹ روزگی

Table 6. Effect of experimental treatments on of intestinal content pH at 39 days of age

سطح معنی‌داری	خطای استاندارد میانگین	تیمار				متغیر
		۵	۴	۳	۲	
۰/۰۰۳	۰/۰۴	۶/۳۶ ^a	۶/۱۷ ^b	۶/۳۶ ^a	۶/۱۵ ^b	۶/۲۱ ^b
۰/۰۰۲	۰/۰۲	۶/۲۳ ^a	۵/۹۴ ^c	۶/۰۶ ^b	۶/۱۸ ^{ab}	۶/۱۳ ^{ab}
۰/۴۷	۰/۱۳	۶/۴۱	۶/۱۰	۵/۷۲	۶/۱۳	۶/۱۲
۰/۲۹	۰/۱۸	۷/۴۹	۷/۰۷	۷/۰۷	۷/۰۹	۷/۴۳

a,b,c: میانگین‌های دارای حروف متفاوت در هر ردیف دارای تفاوت آماری معنی‌دار می‌باشند (p < 0.05).

۱- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط قارچ *آسپرژیلوس نایجر* ۲- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط مخمر ساکارومایسس سروریزه ۳- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان تخمیر شده توسط هر دوی قارچ *آسپرژیلوس نایجر* و مخمر ساکارومایسس سروریزه ۴- جیره حاوی کنجاله آفتابگردان بدون فراوری ۵- جیره شاهد بر پایه‌ی ذرت و سویا.

نتیجه‌گیری کلی

با توجه به نتایج این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت استفاده از جیره‌های حاوی کنجاله تخم آفتابگردان تخمیر شده سبب بهبود ریخت‌شناسی روده کوچک و همچنین با تاثیر بر

پارامترهای هضمی باعث افزایش کل جمعیت میکروبی مطلوب دستگاه گوارش جوجه‌های گوشتی می‌گردد. پیشنهاد می‌شود تحقیقات بیشتری در این راستا جهت شناسایی مکانیسم‌های دخیل انجام شود.

منابع

1. Alagawany, M., M.R. Farag, M.E. Abd El-Hack and K. Dhama. 2015. The practical application of sunflower meal in poultry nutrition. *Advanced Animal and Veterinary Science*, 3: 634-648.
2. Ali, S.A., H.O. Abdalla and M.A. Abasaid. 2011. Sunflower meal as an alternative protein source to groundnut meal in laying hens ration. *Egyptian Journal of Poultry Science*, 31: 745-753.
3. Amir, I.J.A.Z., Z. Anwar, Y. Zafar, H. Iqbal, M. Aish, I. Muhammad and M. Sajid. 2011. Optimization of cellulase enzyme production from corn cobs using *Alternaria alternata* by solid state fermentation. *Journal of Cell and Molecular Biology*, 9(2): 51-56.
4. Bradley, G.L., T.F. Savage and K.I. Timm. 1994. The effects of supplementing diets with *Saccharomyces cerevisiae* var. *boulardii* on male poult performance and ileal morphology. *Poultry Science*, 73(11): 1766-1770.
5. Brooks, P.H. 2008. Fermented liquid feed for pigs. *CAB Reviews: Perspectives in Agriculture, Veterinary Science, Nutrition and Natural Resources*, 3: 1-18.
6. Chang, J., Q. Yin, P. Wang, W. Wang, R. Zuo, Q. Zheng and J. Liu. 2012. Effect of fermented protein feedstuffs on pig production performance, nutrient digestibility, and fecal microbes. *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, 36(2): 143-151.
7. Chen, L., Y. Zhang, R.L. Madl and P.V. Vadlani. 2010. Nutritional enhancement of soybean 135-138. 214-224. 433-438. Acid production from kitchen waste by *Lactobacillus* TY50. *Chemical and Biochemical Engineering Quarterly*, 25(4).
8. Choct, M. 1997. Feed non-starch polysaccharides: chemical structures and nutritional significance. *Feed milling international*, 191(June issue), 13-26.
9. De Vries, S., A.M. Pustjens, H.A. Schols, W.H. Hendriks and W.J.J. Gerrits. 2012. Improving digestive utilization of fiber-rich feedstuffs in pigs and poultry by processing and enzyme technologies: A review. *Animal Feed Science and Technology*, 178(3-4): 123-138.
10. Eftekhari, M. and Y. Chashmidel. 2018. Effects of *Trametes Gibbosa* fungi culture on chemical composition, ruminal degradability and gas production parameters in some fibrous by-products. M.Sc. Thesis of Sari University of Agricultural Sciences and Natural Resources (In Persian).
11. El-Wahab, A.A., J.B. Lingens, B. Chuppava, M.F. Ahmed, A. Osman, M. Langeheine and C. Visscher. 2020. Impact of rye inclusion in diets for broilers on performance, litter quality, foot pad health, digesta viscosity, organ traits and intestinal morphology. *Sustainability*, 12(18): 7753.
12. Falah, M., B. Dastar, F. Ganji and A. Ashairzadeh. 2013. The effect of fermented soybean meal and dietary protein level on intestinal function, morphology and microbial population of broilers. Master Thesis of Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources (In Persian).
13. Fallah, M., B. Dastar, F. Ganji, A. Ashayerizadeh. 2014. Effects of fermented soybean meal and dietary protein level on performance and gastrointestinal microbial population in broiler chickens. *Animal Science Jurnal (Pajouheshand Sazandegi)*, 109: 53-66 (In Persian).
14. Feng, J., X. Liu, Z.R. Xu, Y.Y. Liu and Y.P. Lu. 2007. Effects of *Aspergillus oryzae* 3.042 fermented soybean meal on growth performance and plasma biochemical parameters in broilers. *Animal Feed Science and Technology*, 134(3-4): 235-242.
15. Guinotte, F., J. Gautron and Y. Nys. 1995. Calcium solubilization and retention in the gastrointestinal tract in chicks (*Gallus domesticus*) as a function of gastric acid secretion inhibition and of calcium carbonate particle size. *British Journal of Nutrition*, 73: 125-139.
16. Heres, L., B. Engel, F. Van Knapen, M. De Jong, J. Wagenaar and H. Urlings. 2003. Fermented liquid feed reduces susceptibility of broilers for *Salmonella enteritidis*. *Poultry Science*, 82: 603-611.

17. Hong, K.J., C.H. Lee and S.W. Kim. 2004. *Aspergillus oryzae* GB-107 fermentation improves nutritional quality of food soybeans and feed soybean meals. *Journal of Medicinal Food*, 7(4): 430-435.
18. Hosseini, S.J., H. Kermanshahi, H. Nassirimoghaddam, A. Nabipour, M.T. Mirakzeh, H. Saleh and M. Kazemifard. 2016. Effects of 1.25-dihydroxycholecalciferol and hydroalcoholic extract of *Withania coagulans* fruit on bone mineralization and mechanical and histological properties of male broiler chickens. *Brazilian Journal of Poultry Science*, 18: 73-86.
19. Izat, A.L., N.M. Tidwell, R.A. Thomas, M.A. Reiber, M.H. Adams, M. Colberg and P.W. Waldroup. 1990. Effects of a buffered propionic acid in diet on the performance of broiler chickens and on microflora of the intestine and carcass. *Poultry Science*, 69(5): 818-826.
20. Jazi, V., A. Ashayerizadeh, M. Toghiani, A. Shabani and G. Tellez. 2018. Fermented soybean meal exhibits probiotic properties when included in Japanese quail diet in replacement of soybean meal. *Poultry science*, 97(6): 2113-2122.
21. Jimenez-Moreno, E., J.M. Gonzalez-Alvarado, A. De Coca-Sinova, R. Azaro and G.G. Mateos. 2009. Effects of source of fibre on the development and pH of the gastrointestinal tract of broilers. *Animal Feed Science and Technology*, 154: 93-101.
22. Kabirifard A.M., H. Fazaeli, M.H. Sadeghi and S.A. Sadeghi. 2014. Effect of processing of *Pleurotus Florida* on the nutritional value of wheat straw and palm leaves. *Journal of Animal Sciences (Research and Construction)*, 104: 219-232.
23. Kim, S.K., T.H. Kim, S.K. Lee, K.H. Chang, S. Cho, K.W. Lee, K.W. and B.K. An. 2016. The use of fermented soybean meals during early phase affects subsequent growth and physiological response in broiler chicks. *Asian-Australasian Journal of Animal Sciences*, 29(9): 1287-1293.
24. Kim, S.W., E. Van Heugten, F. Ji, C.H. Lee and R.D. Mateo. 2010. Fermented soybean meal as a vegetable protein source for nursery pigs: I. Effects on growth performance of nursery pigs. *Journal of Animal Science*, 88(1): 214-224.
25. Lee, H.S., Y.W. Shin, J.P. Kim, Y.H. Park and K.Y. Wang. 2004, January. Evaluation of protein dispersibility index as an indicator for soybean meal protein quality in growing pigs: I. Metabolic study. In *Journal of Dairy Science* (87,174-174). 1111 N Dunlap Ave, Savoy, IL 61874 Usa: Amer Dairy Science Assoc.
26. Martins, F.S., A.C.P. Rodrigues, F.C. Tiago, F.J. Penna, C.A. Rosa, R.M. Arantes and J.R. Nicoli. 2007. *Saccharomyces cerevisiae* strain 905 reduces the translocation of *Salmonella enterica* serotype Typhimurium and stimulates the immune system in gnotobiotic and conventional mice. *Journal of Medical Microbiology*, 56(3): 352-359.
27. Mazaheri, A., M. Shams Shargh, B. Dastar and O. Ashayeri zadeh. 2017. Comparison the effects of raw and fermented sesame meal by solid state fermentation on performance, carcass characteristic, and intestinal morphology in broiler chickens. *Animal Science Journal (Pajouhesh and Sazandegi)*, 120: 147-158 (In Persian).
28. Montagne, L., J.R. Pluske and D.G. Hampson. 2003. A review of interactions between dietary fibre and the intestinal mucosa, and their consequences on digestive health in young non-ruminant animals. *Animal Feed Science Technology*, 108: 95-117.
29. Moo-Young, M., Y. Chisti and D. Vlach. 1993. Fermentation of cellulosic materials to mycoprotein foods. *Biotechnology Advances* 11: 469-479.
30. Perryman, K.R., H. Olanrewaju and W.A. Dozier. 2013. Growth performance and meat yields of broiler chickens fed diets containing low and ultra-low oligosaccharide soybean meals during a 6-week production period. *Poultry science*, 92(5): 1292-1304.
31. Pirsaraei, Z.A., A.A. Saki, M. Kazemi Fard and H. Saleh. 2011. Effect of dietary tallow level on broiler breeder performance and hatching egg characteristics. *Journal of Animal and Veterinary Advances*, 10(2011): 1287-1291.
32. Rao, S.R. and V.R. Reddy. 1999. Enhancement of phytate phosphorus availability in the diets of commercial broilers and layers. *Animal Feed Science and Technology*, 79(3): 211-222.
33. Rezaei, M., M. Karimi Torshizi and Y. Rouzbehan. 2011. The influence of different levels of micronized insoluble fiber on broiler performance and litter moisture. *Poultry Science*, 90: 2008-2012.
34. Sabet Servestani, S., R. Rezvani, M.J. Zamiri, S.H. Shekarforous, H. Atashi and N. Mosleh. 2016. The effect of nanocopper and mannan oligosaccharide supplementation on nutrient digestibility and performance in broiler chickens. *Journal of Veterinary Research*, 71(2): 153-161.
35. Sakamoto, K., H. Hirose, A. Onizuka, M. Hayashi, N. Futamura, Y. Kawamura, Y. and T. Ezaki. 2000. Quantitative study of changes in intestinal morphology and mucus gel on total parenteral nutrition in rats. *Journal of Surgical Research*, 94(2): 99-106.
36. Sardjono, A., Y. Zhu and W. Knol. 1998. Comparison of fermentation profiles between lupine and soybean by *Aspergillus oryzae* and *Aspergillus sojae* in solid-state culture systems. *Journal of agricultural and food chemistry*, 46(8): 3376-3380.
37. Schuster, E., N. Dunn-Coleman, J.C. Frisvad and P. Van Dijck. 2002. On the safety of *Aspergillus niger*—a review. *Applied microbiology and biotechnology*, 59(4-5): 426-435.

38. Singhanian, R.R., A.K. Patel, C.R. Soccol and A. Pandey. 2009. Recent advances in solid-state fermentation. *Biochemical Engineering Journal*, 44(1): 13-18.
39. Soltan, M.A., M.S. Hassaan, M.S. Abdella, G.A. El-Syaad and M.A. El-Ashry. 2015. Yeast fermented sunflower meal as a replacer for fishmeal in diets of the Nile tilapia, *oreochromis niloticus*. *Egyptian Journal of Aquatic Biology and Fisheries*, 19: 65-72.
40. Soltani Naseri, K., F. Ghanbari, J. Bayat Kouhsar and F. Taliev. 2018. Effect of chemical and biological processing methods on chemical composition, gas production parameters and *in vitro* digestibility of Cicer Arietinum wastes rap, 9(22): 72-82.
41. Sredanović, S.A., J.D. Lević, R.D. Jovanović and O.M. Đuragić. 2012. The nutritive value of poultry diets containing sunflower meal supplemented by enzymes. *Acta Periodica Technologica*, 43: 79-91.
42. Sun, H., J. Tang, X. Yao, Y. Wu, X. Wang and J. Feng. 2012. Improvement of the nutritional quality of cotton seed meal by *Bacillus subtilis* and the addition of papain. *International Journal of Agriculture and Biology*, 14: 563- 568.
43. Tosh, S.M. and S. Yada. 2010. Dietary fibres in pulse seeds and fractions: Characterization, functional attributes, and applications. *Food Research International*, 43(2): 450-460.
44. Van der Klis, J.D., A. Van Voorst and C. Van Cruyningen. 1993. Effect of a soluble polysaccharide (carboxy methyl cellulose) on the physico-chemical conditions in the gastrointestinal tract of broilers. *British Poultry Science*, 34(5): 971-983.
45. Yasar, S. 2003. Performance, gut size and ileal digesta viscosity of broiler chickens fed with a whole wheat added diet and the diets with different wheat particle sizes. *Int. Journal Poult. Science*, 2: 75-82.
46. Yason, C.V., B.A. Summers and K.A. Schat. 1987. Pathogenesis of rotavirus infection in various age groups of chickens and turkeys: *Pathology. American Journal of Veterinary Research*, 48(6): 927-938.

Effect of Sunflower Seed Meal Fermented with *Aspergillus Niger* and *Saccharomyces Cerevisiae* on Intestinal Morphology, Microbial Population, and Some Digestive Parameters in Broiler Chicks

Zahra Karimi Banrivand¹, Mansour Rezaei², Mohammad Kazemi Fard³ and Mohammad Ali Tajick Ghanbari³

1- M.Sc. Student, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran
 2- Faculty member of Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran
 (Corresponding author: mrezaei2000@yahoo.com)
 3- Faculty member of Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran
 Received: 4 April, 2022 Accepted: 22 May, 2022

Extended Abstract

Introduction and Objective: This experiment was designed to investigate the effects of sunflower seed meal fermented with *Aspergillus niger* and the probiotic *Saccharomyces cerevisiae* on the morphology and microbial population of different parts of the intestine and some digestive parameters.

Material and Methods: This experiment conducted as a completely randomized design with 200 one-day-old Ross 308 male commercial broiler chicks, in five treatments five replications and eight chickens per replication. Experimental treatments including: 1- Diet containing sunflower meal fermented with *Aspergillus niger* 2. Diet containing sunflower meal fermented with *Saccharomyces cerevisiae* 3- Diet containing sunflower meal fermented by both *Aspergillus niger* and *Saccharomyces cerevisiae* 4. Diet containing unprocessed sunflower meal 5- Control diet based on corn and soybean. The effect of treatments at the end of the 39-day raising period was investigated on the morphology of ileum, viscosity, microbial population and pH contents of broiler chick's intestine.

Results: Intestinal morphological results showed that the highest villus height and the ratio of villus height to crypt depth in ileum were related to birds fed fermented treatment with *Aspergillus niger* ($p < 0.05$). The amount of viscosity in the jejunum and ileum of the small intestine in all three treatments contained fermented sunflower meal was higher than the treatment contained unprocessed sunflower meal ($p < 0.05$). The treatment contained sunflower meal fermented with *Aspergillus niger* was the closest to the control treatment based on corn and soybean ($p < 0.05$). The population of duodenum coliform increased significantly in the treatment contained sunflower meal fermented by *Aspergillus niger* (5.41) and also the treatment contained sunflower meal fermented by both fungi and yeast (5.35) compared to the control treatment (5.57). The highest population of aerobic bacteria in this section was related to the treatment contained sunflower meal fermented by *Saccharomyces cerevisiae* (5.45): ($p < 0.05$). The highest populations of Lactobacillus and aerobic bacteria in the jejunum were related to the treatment contained sunflower meal fermented with *Aspergillus niger* (5.16) and the control treatment based on corn and soybean (6.49): ($p < 0.05$). The highest population of Lactobacillus bacteria in the ileum was related to treatment contained sunflower meal fermented with *Aspergillus niger* (5.92) and treatment contained unprocessed sunflower meal (5.95): ($p < 0.05$). Also, the highest population of coliform (5.43) and aerobic bacteria (7.61) in this part was related to the treatment containing sunflower meal fermented with *Aspergillus niger* ($p < 0.05$). The population of coliform, lactobacillus and aerobic bacteria in cecum was higher in all treatments than the control treatment based on corn and soybean ($p < 0.05$). The highest pH of duodenum and jejunum was related to control treatment based on corn and soybean ($p < 0.05$).

Conclusion: The results of this experiment indicated that fermented sunflower meal with *Aspergillus niger* and *Saccharomyces cerevisiae* decreases the pH of the gastrointestinal tract contents, increases the total microbial population, decreases coliform and increases Lactobacillus and improves the intestinal morphology of broiler chicks.

Keywords: *Aspergillus niger*, Broilers, Intestinal morphology, Intestinal microbial population, *Saccharomyces cerevisiae* and sunflower meal